

En sentir oralment, el diumenge 9 de maig de 1999, part del llibre, amb motiu de l'ingrés de l'autor com a Acadèmic Numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, ja ens va semblar una peça molt valuosa en el camp bioètic dins el nostre país, on aquesta disciplina es va obrint camp amb força, gràcies a l'impuls inicial del Pare Abel i de la seva obra l'Institut Borja de Bioètica; per tant, l'ingrés, a més de necessari, en feia reconeixement.

A diferència de molts discursos, aquest és realment un "discurrere", un córrer en totes direccions, exhaustivament, sobre el que ha estat la Bioètica com a disciplina des de finals dels anys 60 fins avui; coneixement que l'autor té de forma presencial en estar, com es diu, en el temps i en el lloc precís, amb l'objectiu, com bé ens recorda al pròleg, del "diàleg entre les ciències biomèdiques i les humanitats", que ell, com a metge, teòleg i, per què no dir-ho, sacerdot jesuïta, segur que l'ha hagut d'aplicar en la seva pròpia vida.

Això li permet de fer-ne un recorregut històric, força complet, però sintètic i pràctic, que tant s'agraeix, perquè ens permet conèixer la història més recent de la bioètica com a disciplina, amb el to fascinant del qui n'ha seguit les petges, des dels seus orígens, i l'evolució conceptual posterior, la creació dels primers instituts de bioètica, fruit del desig de diàleg interdisciplinari --el Kennedy Institute, el Hasting Center-- i, en tornar al seu país, la creació de l'Institut Borja de Bioètica, en aquesta etapa original que ell situa des del 1960 fins al 1977, en la qual la pregunta que hom es feia era "si moralment podem fer tot el que tècnicament resulta possible?". Això canvia durant les dues dècades posteriors, anomenades per l'autor com l'etapa de la maduració i la

consolidació de la bioètica, del 1978 al 1997, on a la pregunta anterior se n'afegeix una altra fruit de les característiques que el temps ha anat portant; "com que allò tècnicament possible es farà, com podem arribar a un acord sobre els límits?", la qual cosa impulsa la creació de nous centres de reflexió bioètica: "el Grup Internacional d'Estudis de Bioètica (ISGB/GIEB), el Comité Consultatif National d'Éthique pour les Sciences de la Vie et de la Santé (CCNE), el primer comitè estatal i, temps després, els d'àmbit europeu, els primers comitès ètics d'investigació clínica i els d'ètica assistencial, sent el primer en tot l'Estat Espanyol el creat a l'Hospital de Sant Joan de Déu, gràcies a l'impuls i el guiatge de l'autor.

De forma clara, ens explicita els avenços tècnics produïts durant aquests anys, els conflictes ètics que han generat, i els reptes que presenten, des dels seus orígens cap al 1960 amb la creació de les unitat de cures intensives, les diàlisis cròniques, els trasplantaments renals, el concepte de mort cerebral, i l'inici de l'enginyeria genètica, la psicofarmacologia i l'ètica de la investigació, la contracepció hormonal i el diagnòstic prenatal, i molt més recentment el que suposa la teràpia gènica somàtica i germinal, els farmagens, el projecte genoma humà, la patentabilitat del genoma humà, el clonatge, els xeno-trasplantament, fins arribar a la signatura a Oviedo del Conveni Europeu de Biomedicina i Drets Humans el 1997.

Analitza també, com ell mateix diu, "un problema important que afecta la bioètica des dels seus orígens i que és necessari tenir en compte": l'estatut epistemològic de la bioètica, en general, i de la bioètica clínica, en particular.

Ens explica el principalisme bioètic i la seva superació, la presa de decisions en bioètica i la funció dels comitès d'ètica

assistencial i el manteniment del diàleg bioètic, que ell anomena "necessari" com a base per al futur de la disciplina, tant amb les ciències biomèdiques com amb la filosofia, la teologia i el dret. Finalment, ens presenta unes perspectives de futur i ens proposa la "democràcia deliberativa" que "propugna elevar la discussió bioètica a la categoria de doctrina política per a la resolució de conflictes morals".

Com dèiem a l'inici, es tracta d'un llibre entenedor i amè, que ens dona una visió general del que la disciplina ha estat, és i pot arribar a ser, un autèntic caminar plegats per la bioètica des dels seus orígens fins avui; un llibre que es llegeix d'una revolada i que de ben segur marcarà, una altra vegada, un punt de referència pel que diu, però també pel que significa en la bioètica del nostre país.

Xavier Cardona

CARRERA I PLANAS, Joan. *Una ètica per a la bioètica H. T. Engelhardt qüestiona les possibilitats de l'ètica civil.* Institut Borja de Bioètica, Sant Cugat, 1999.

Una ètica per a la bioètica és la tesi doctoral del jove jesuïta Joan Carrera que, sota la direcció del professor Jordi M. Escudé, afronta la delicada qüestió de les possibilitats i els límits d'una ètica civil, especialment assumida en una clau teològica, i confrontada amb la seva importància per al diàleg en un tema tan punyent i delicat com és la bioètica.

En realitat la tesi pretén discutir les aportacions de H. T. Engelhardt, el reconegut especialista nord-americà en temes bioètics, que amb la seva obra vol aportar, en temps de postmodernitat i de claudicació de tota objectivitat i de tota metafísica, la fonamentació d'una bioètica que constitueixi simplement "una gramàtica perquè ens puguem entendre". I les discuteix precisament pel seu minimalisme, perquè nega la possibilitat d'un discurs ètic amb el qual tothom es pugui entendre, perquè redueix l'ètica civil a una pragmàtica convivencial allunyada del possible diàleg objectiu en el marc de la raó.

El treball de Joan Carrera s'estructura en tres parts. En la primera, s'estudia de manera exhaustiva, descriptivament i crítica la proposta de H. T. Engelhardt i la seva fonamentació de la bioètica. En la segona, s'afronta la qüestió de l'ètica civil, però amb la peculiar justificació i lectura que en pot fer una ètica de fe, una moral confessional, sempre que assumeixi les premisses de l'autonomia de la moral, del necessari recurs a la raó com a font d'un coneixement moral que no ens és donat, fet i acabat, amb el bagatge conceptual de l'experiència creient com a experiència de revelació. En la tercera part, l'autor confronta precisament la proposta d'Engelhardt amb la seva visió de l'ètica civil, per a mostrar-ne les convergències i les discrepàncies, però sobretot les discrepàncies, especialment pel

que fa referència als pressupòsits, als objectius, al mètode, als continguts i a la seva relació amb les diverses ètiques particulars. Finalment, a tall de conclusió, i constituint la part indubtablement més interessant de la recerca, Carrera constata la validesa de la proposta d'Engelhardt, no tant per la seva aportació positiva com per l'encert amb el qual desemmascara les limitacions de l'ètica civil; ofereix un elogi de l'ètica civil com a únic marc possible en el qual arrelar una bioètica per a una societat plural, i defensa aquesta ètica civil en el marc de la reflexió teològica com a continuïtat amb el paradigma de la llei natural que fa part del seu sòlid bagatge conceptual i històric.

Cal fer una valoració altament positiva d'aquest estudi de Joan Carrera. Molts en són els motius. La importància i l'actualitat de la matèria, a propòsit de l'adequada fonamentació d'un discurs ètic que doni sortida humana i humanitzadora als reptes que la societat tecnològica planteja en l'àmbit de l'atenció sanitària. El caràcter doblement fronterer de la recerca, tant pel que fa al seu contingut com pel que concerneix al mètode de treball: sempre confrontada amb les delicades qüestions bioètiques i constantment entre l'aproximació filosòfica i el mètode teològic. També per l'esforç de reflexió personal i de treball sistematitzador que una empresa d'aquest abast exigeix.

Però molt especialment volem subratllar de manera positiva l'atreviment d'un treball que, essent una tesi de doctorat, s'endinsa en una temàtica viva i, per tant, oberta i polèmica. Massa sovint els treballs de doctorat esdevenen exercicis d'erudició històrica que si sempre són interessants, resulten almenys poc motivadors per a un ampli ventall de lectors. D'altres vegades, les tesis de doctorat es converteixen en estrictes constatacions i

lectures de dades fàctiques, mancades de la gosadia del pensament personal que es justifica i s'estructura articuladament. No és aquest el cas de Joan Carrera. La seva recerca és agosarada i ben actual. Trobarà detractors i defensors, però no podrà caure en la indiferència d'una prestatgeria freda. No ens estranya gens, i no podem deixar de felicitar-nos per la ràpida publicació que d'aquesta obra ha fet l'Institut Borja de Bioètica: es tracta de posar a l'abast de molts lectors i estudiosos una aportació singular en el terrible i complex món de la bioètica contemporània.

Antoni Nello

CASALONE, C. *Medicine, Machine e Uomini. La malattia al crocevia delle interpretazioni* (prefazione di Jean Ladrière). Gregorian University Press (col. Aloisiana 29), Roma 1999, 371 p. (ISBN 88-372-1717-X).

Avui, el sistema mèdic occidental (la biomedicina) ha esdevingut, en si mateix, una institució, una ideologia amb trets típics que ho són també de la societat del s.XX: el poder i el control social, la inducció al consum (de medicaments, de serveis...), la relació jerarquitzada, l'oblit de les connotacions existencials de la malaltia i el sofriment..., solament per citar-ne alguns. La biomedicina incideix en el curs patològic del pacient, amb capacitat instrumental per tal de controlar els processos vitals i amb legitimació social per a qualificar l'individu de malalt, o sa, segons els seus criteris de normalitat i la desviació d'aquesta, i afavoreix una pràctica terapèutica amurada de burocràcies i, sovint, com hem dit més amunt, el pacient és un usuari, un consumidor de serveis. Tot això, si més no, facilita un procés de deshumanització de la pràctica del professional sanitari, del pacient i del seu entorn, principalment en hospitals i clíniques. Entenem, però, que estaria fora de lloc menystenir, o bé oblidar, allò que la biomedicina ha forjat amb la seva eficàcia: un àmbit de coneixement, de producció i d'innovació tecnològica.

L'obra que presentem, de C. Casalone, ofereix una visió crítica de la biomedicina intitulant la introducció "La biomedicina en qüestió", on centra l'interès en la malaltia i, des d'aquesta, en la interpel·lació a l'exercici de la medicina. Molt aviat, s'explicita que l'itinerari que cal seguir no és solament descriptiu, sinó que l'autor està a favor de la contribució de l'ètica teològica a "la humanització de la medicina". Es plantegen diverses qüestions, entre elles, per exemple, quan cal establir la frontera entre normalitat i patologia (l'esterilitat és una malaltia?), així com comprendre que la malaltia ho és de l'organisme quant a totalitat inte-

grada en l'ambient que l'envolta... Casalone proposa una "humanització" a través d'un itinerari fruit de la reflexió filosòfica de J. Ladrière (professor de la Universitat Catòlica de Lovaina), del qual presenta una síntesi a la primera part, i que serveix de marc teòric per a desenvolupar el tema de "la interpretació de la malaltia entre la medicina i l'ètica teològica", que correspon al títol general de la segona part.

Molt succintament, la trajectòria que se'ns mostra a la primera part parteix de l'aspecte orgànic fins a la noció de persona, a través de l'itinerari de la consciència d'un mateix i la dinàmica de la subjectivització. Se serveix, en primer lloc, de la noció "d'estructura" a partir de l'obra de C. Lévi-Strauss, L. Althusser i J. Lacan: principi inductor que serveix per a la creació semàntica. Tot seguit, presenta la manera com Ladrière entén l'hermenèutica: és el desxiframent del significat, com un pas previ per a la reflexió de l'acció. El capítol III, sobre "Ciència, tecnologia, interdisciplinarietat", tanca aquesta síntesi reunint elements per a la construcció d'un diàleg entre el discurs científic, tecnològic i teològic, ja que solament un diàleg interdisciplinari distingeix els diversos àmbits en els quals cada disciplina es legitima, i possibilita l'articulació de la pluralitat de les diverses veritats. Amb aquest fons conceptual, s'aborda el tema de la interpretació de la malaltia.

La segona part de l'obra exposa la noció de malaltia des de la clínica mèdica (a partir de quatre models de malaltia que es proposen) des de la perspectiva de l'antropologia mèdica i la de la psicoanàlisi, aquests ofereixen altres indicatius sobre la natura de la malaltia, de la guariació i de la corporeïtat. Això dóna peu per a poder progressar vers una reflexió

pròpiament filosòfica i teològica. Aquesta última, amb una paraula molt particular, col·loca la malaltia i la guarició a l'horitzó de la salvació, permet veure l'una i l'altra franquejades per la presència de Déu. D'altra banda, l'experiència sofrent de la malaltia descobreix tant la condició limitada de l'home, com el seu ferm *desig* de salvació (guarició?), que assenyalava una promesa de vida sencera i completa, transcendent la simple realització del bé particular. En *aquest moment*, l'aspiració a la salut situa el malalt en el context d'allò que és la salvació, i és llavors quan la salut assoleix el seu sentit ple. La protesta i la súplica adreçades a Déu afavoreixen el retrobament i l'apropiació d'allò que significa el *desig de salvació*: la profunditat particular dels béns obtinguts que, com a persona, estructuralment, hom no pot satisfer totalment.

La malaltia es configura com un fenomen resultant de la convergència de diversos ordres de factors, per tant, ha de ser objecte d'un discerniment: l'acte professional es configura com un moment en el qual s'han d'articular els elements cognitius que aporten diverses disciplines, sobretot en allò relatiu als aspectes relacionals. La comunicació és el lloc central de la pràctica professional; la seva qualitat permet que el sofriment del malalt emergeixi i que aquell qui l'ajuda assumeixi la responsabilitat que li correspon. El fenomen de la malaltia és complex i susceptible de moltes lectures i interpretacions; des d'aquesta obra, l'ètica teològica aporta una nova sensibilitat a l'antropologia de la salut, i assumeix el repte d'integrar, coordinar i contribuir a un coneixement elaborat des de diverses disciplines.

Hem dibuixat dos aspectes d'una mateixa realitat: el perfil del sistema mèdic occidental i la particular lectura i interpretació de la malaltia des d'un marc

teòric de referència, a més d'altres aportacions. El projecte d'humanització de la salut i de la malaltia no és un afer exclusiu de la classe professional sanitària, és quelcom d'interès i d'intervenció comuna. Creiem que l'obra de C. Casalone fa una aportació molt rica i nova a la reflexió sobre el món inexhaurible de l'home, en la perspectiva de la salut i de la malaltia. Pensem que un camp tan suggeridor com aquest es veuria molt afavorit si aquest text que tenim a les mans pogués estar a l'abast de molts. Entenem que això vol dir traduir-lo a la nostra llengua. Som molts els lectors que ho agrairíem, de ben segur!

Rosa M. Boixareu

Sólo muy de vez en cuando se tiene la oportunidad de leer el libro de un contemporáneo que cause fuerte impresión. Las dos últimas obras que han producido en mí ese impacto son *Errata. Examen de una vida* de George Steiner y *Múltiples moradas* de Claudio Guillén. Lecturas como estas tienen el valor de ampliar nuestro horizonte cultural y, a la vez, de plantearnos interrogantes nuevos que suscitan nuevas dudas; de proporcionar, en suma, fecundidad a nuestro conocimiento.

La última obra que he leído, la última que ha provocado en mí, lector, una impresión de esta índole es *Los trabajos del espíritu* de Ángel Crespo.

Ángel Crespo (1926-1995) ha sido uno de los "trabajadores del espíritu" más hondos y finos de los últimos años en este país. Poeta, ensayista, profesor universitario e investigador —entre otras muchas facetas— con una trayectoria intelectual espléndida, *Los trabajos del espíritu* nos proporciona, precisamente, la oportunidad de rastrear, en parte, cuál ha sido su recorrido intelectual. En esta obra, presentada en su subtítulo como unos *Diarios*, el propio autor va explicando cuál ha sido este quehacer suyo, esta entrega a la pasión por el conocimiento, esta existencia que se va desgranando, fecha a fecha, línea a línea, abocada a una insaciable curiosidad. Pero el mérito del texto que nos ocupa no radica sólo en el acercamiento que supone a una vida entregada al saber, sino en la posibilidad de ahondar, junto con el autor, en nuestro propio conocimiento, posibilidad que siempre resulta, como mínimo, estimulante. Sus comentarios sobre autores vivos o no, sobre libros, sobre épocas pretéritas... no hacen más que ampliar nuestro horizonte, nuestras inquietudes,

en definitiva. Sus reflexiones en "voz alta" escrita —"Por eso mismo amo la poesía, porque en su inaprensibilidad es un símbolo de la verdad, ¿o la verdad misma?" (pág. 138); o "Todo lo dogmático, lo racional en exceso, lo planificado, va contra la creación poética, que es, antes que nada, exploración de lo desconocido, sorpresa y libertad" (pág. 406)— nos hacen más humanos porque nos obligan a ir más allá de nosotros mismos. El encuentro con el pensamiento del otro, con la sabiduría del otro —incuestionable, para mí, en el caso de Crespo—, esa búsqueda que tiene, en parte, elementos individuales y, en parte, un acervo en común, la complicidad al enfrente la existencia con una mirada serena, cristalina, atenta, nos aproxima a un autor del que sólo lamentamos su prematura pérdida. Nos quedan sus textos, sus poesías, para seguir profundizando en lo ignoto de la condición humana. Por eso, también, nos aferramos a la poesía.

Tiene razón Pilar Gómez Bedate —que ha cuidado la edición y notas de estos diarios— al afirmar, en la introducción, que "son las anotaciones de su aventura espiritual, intelectual y, en muchos aspectos, sentimental, de las que no están ausentes las referencias al rico y diverso entorno físico y humano en que vivió". Desconozco si la publicación de estos diarios tendrá continuación pero, en cualquier caso, habrá que permanecer atentos a esa posibilidad porque sólo muy de vez en cuando nos encontramos escritas verdaderas aventuras espirituales. Y esta es una de ellas. ¡Y con qué hermoso título!

Carlos M. Moreno

FONT, Jordi. *Religió, psicopatologia i salut mental. Introducció a la psicologia de les experiències religioses i de les creences.* Col. Saurí, 148. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona. 1999.

Als no-iniciats, els podria sorprendre constatar l'íntima connexió existent entre els inicis de l'anomenada psicologia experimental i la psicologia de la religió. Molt prejudici portarien a pensar que hi ha una contradicció radical entre la religiositat i la ciència, que les fa dues disciplines incompatibles; o a considerar que, per dir-ho des d'una perspectiva més directament psicològica, la religiositat només pot generar desintegració de la personalitat, trastorns mentals o pèrdua de contacte amb la realitat. En canvi (més enllà dels resultats obtinguts i de les metodologies emprades) no ens costarà gens trobar reflexions interessants sobre les relacions entre religiositat i salut mental en autors tan importants com F. Galton, G.A.Coe, G.S.Hall, E.D.Starback, J.H.Leuba, W.James, J.B.Pratt, E.Ames, W.Wundt, O.Külpe, K.Girgensohn, P.Janet, Th.Ribot, E.Murisier, G.Berguer, Th.Flournouy, P.Bovet, J.Piaget, S.de Sanctis, A.Gemelli, P.G.Grasso, G.Milanesi. La llista podria ser inacabable si, a més, citem a continuació els autors clau de la psicologia del segle XX: Freud, Jung, Fromm, Allport, Maslow, Rogers... Si se'ns permet la generalització, podríem afirmar que, a excepció dels conductistes, tots els altres psicòlegs s'han preocupat d'escatir els vincles entre religió i psicohigiene.

A part dels autors considerats a tall individual, caldria fer també una reflexió sobre la importància dels treballs en equip duts a terme en algunes universitats, i que han consagrat algunes escoles com a punts de referència obligat en un estudi sobre psicologia de la religió. Pensem, per exemple, en la Clark School, l'Escola de Würzburg o l'Escola de Dorpat. Salvant les distàncies, podríem dir alguna cosa semblant, a casa nostra,

de la Fundació Vidal i Barraquer; goso dir que és l'única institució en tot l'Estat espanyol que vetlla pels estudis d'aquesta disciplina. El Dr. Lluís Font, metge psiquiatre i teòleg, membre de la Fundació Vidal i Barraquer i de l'Associació Internacional d'Estudis Mèdics, Psicològics i Religiosos, destaca (juntament amb Carlos Domínguez Morano) com un dels pocs que s'interessen de forma continuada per aquestes qüestions.

En una primera part de la seva obra, el Dr.Font es planteja les preguntes decisives: l'experiència religiosa és en si mateixa patològica?, quina relació hi ha entre procés psicològic, psicogenètic i psicodinàmic en l'evolució de la persona?. A partir de l'anàlisi de l'experiència mística (en un capítol que dóna molt de si), l'autor ens mostra com la situació d'integració s'assoleix quan les actituds religioses tendeixen a esdevenir el valor permanent, absolut i suprem en l'estructura global de la personalitat. Això és possible només quan la religiositat és desvinculada dels condicionaments negatius (de tipus cognoscitiu, de motivació, afectiu...); en altres paraules, quan la hipòtesi de la presència i de l'actuació de Déu no sols és coneixement intel·lectual, sinó també esquema fonamental d'interpretació de les situacions existencials amb què hom se sent afectivament unit. És a dir, la integració passa perquè la religiositat sigui part integrant del propi projecte de vida i, d'alguna manera, nucli essencial d'aquest projecte. En aquest sentit, cal considerar la decisió per la religió com una progressiva orientació de tota la personalitat vers els valors religiosos, tot prenent en consideració també la precedent evolució religiosa del subjecte i les actuals condicions existencials que proporcionen els models amb

què la religió es confronta. Optar per la religió com a valor totalitzador de la pròpia existència significa, doncs, una lenta integració de les motivacions religioses dins del projecte vital d'un mateix.

Amb una lògica implacable, aquesta reflexió ens condueix naturalment vers la consideració de les formes immadures o incompletes d'integració: quan la religiositat queda marginada de la personalitat, o és un segment de la personalitat o un simple instrument al servei d'altres objectius (factor de seguretat existencial, resposta intel·lectual, eina de protecció...). Resumint: quan en el centre de la relació es col·loca el jo amb les seves necessitats i desigs. Amb una estructuració perfecta, el Dr. Font tracta les psicopatologies de l'experiència religiosa tot analitzant la simptomatologia clínica, la situació psicodinàmica, les manifestacions psicopatològiques religioses i els possibles enfocaments assistencials. De manera ordenada, se'ns presenten el cercle esquizoide, el paranoide, les depressions, les defenses maníacques, el cercle histèric, el fòbic, l'obsessiu, el caracterial i l'addictiu.

Queden així il·lustrats fenòmens tan característics com els fanatismes, els sectarismes, els dogmatismes, els fonamentalismes, les al·lucinacions i els deliris, els messianismes, les possessions diabòliques, els activismes elitistes, les aparicions, les falses consolacions espirituals, els escrúpols morals, el rigorisme, l'autoculpabilització, el sadomasoquisme moral... Sense concessions a la frivolitat, l'autor tracta totes aquestes formes immadures i patològiques de religiositat amb rigor i senzillesa. Un glossari al final de l'obra i uns casos clínics al final de cada capítol exemplifiquen a la perfecció tota la reflexió teòrica desenvolupada al llarg del llibre. Es tracta, doncs, d'un text

de treball imprescindible (únic en català) per a tothom que vulgui aproximar-se a les relacions entre religiositat i salut mental.

Francesc-Xavier Marín

A les darreries del 1999, ha aparegut l'edició catalana de l'Informe sobre el Desenvolupament Humà 1999. Es tracta d'una publicació que d'ençà de la seva primera aparició, ara fa deu anys, ha esdevingut una eina valuosa per estudiar des d'una visió multidimensional l'evolució del benestar de les persones arreu del món. Es pot dir que, a hores d'ara, el principal dels indicadors que empra l'informe, el conegut com a Índex de Desenvolupament Humà (IDH), s'ha convertit una referència obligada per a tots aquells estudiosos de l'estructura econòmica i social (i política i cultural, podem afegir) d'arreu del món. Fins i tot comença a ser preferit en els estudis socioeconòmics a altres indicadors més tradicionals, com és el cas de la "renda per càpita". Cal tenir en compte que, com diu el propi informe, "la renda tan sols és un mitjà per al desenvolupament humà, no pas un fi" (128). Per contra, l'IDH es construeix a partir de tres variables diferents: l'esperança de vida (en néixer), el nivell educatiu assolit (índex d'alfabetització d'adults i la ràtio de matriculació combinada) i, el nivell de vida decent (mesurada en renda per càpita en paritat de poder adquisitiu), la qual cosa li permet tenir una imatge més àmplia de la vida humana. Val a dir que a banda de l'IDH, també s'han difós a través de les successives edicions de l'Informe, altres indicadors que són de gran interès i que ens permeten conèixer l'evolució d'altres realitats. En podem destacar els següents: l'Índex de Desenvolupament per Sexe (IDS), l'Índex de Pobresa Humana dels països en desenvolupament (IPH-1), i l'Índex de Pobresa Humana dels països industrialitzats (IPH-2). Sintèticament, l'IDS ens informa de la situació dels dos sexes en els mateixos àmbits que l'IDH i, per des-

comptat, permet establir la desigualtat existent entre ambdós. L'IPH-1 es construeix sobre la base de la mesura del percentatge de persones que es preveu que no viuran més de 40 anys, l'índex d'analfabetisme d'adults, així com amb els percentatges de persones sense accés a aigua potable, sense accés als serveis sanitaris, i d'infants menors de cinc anys amb pes inferior al normal. Finalment, l'IPH-2, empra les següents mesures: percentatge de persones que es preveu que no viuran més de 60 anys, l'índex d'analfabetisme funcional d'adults, el percentatge de persones que viuen per sota de la línia de pobresa de renda (50% de la renda personal disponible mitjana), i l'índex d'atur de llarga durada (12 mesos o més).

Al marge, però, d'aquests apunts metodològics, l'Informe, com ja és habitual, analitza un aspecte concret de la situació mundial. Enguany, com no podia ser d'altra manera, ha optat per estudiar l'impacte de la globalització, tant des d'un punt de vista sectorial, com també de les diferències, de les desigualtats a què pot donar lloc. És, en aquest sentit, una aportació que pretén reflexionar serenament en plena tempesta política, acadèmica i mediàtica, que ha donat lloc a una extremada polarització entre globalòfils i globafòbics, si se'm permet l'expressió. Només cal recordar els recents esdeveniments de Seattle, arran de la cimera de l'OMC.

Els capítols que analitzen el fenomen de la globalització són cinc:

- 1) El desenvolupament humà en l'era de la globalització.
- 2) Les noves tecnologies i la carrera global pel coneixement.
- 3) El cor invisible: assistència i economia globals.
- 4) Respostes nacionals per fer que la

globalització estigui al servei del desenvolupament humà.

5) Reinventar el governament global a favor de la humanitat i la justícia.

Una anàlisi detallada de cadascun d'aquests capítols resulta impossible en el context d'aquesta ressenya, per la qual cosa ens limitem a la seva relació.

L'Informe conté un llarg nombre de contribucions dutes a terme per especialistes d'arreu del món que aprofundeixen en alguns casos particulars. Aquestes contribucions apareixen en uns requadres (*boxes*). També consta de les taules, figures i de la classificació dels diferents estats en virtut dels índexs abans esmentats.

En definitiva, l'Informe és una eina cada cop més rellevant per a l'anàlisi de l'estat del món, prenent com a base les seves persones, la gent, els 6.000 milions d'humans que a l'inici del 2000 habitem aquest planeta.

Finalment, un darrer aspecte, que només apuntem, és el fet del fort descens que en els darrers anys ha registrat l'Estat espanyol tant en l'IDH com sobretot en l'IPH-2. En tots dos casos, els especialistes han responsabilitzat d'aquesta tendència a l'elevat nivell d'atur espanyol. Sens dubte, un toc d'alerta envers els discursos exultants de més d'un responsable polític.

Josep Sort

Hi ha intel·lectuals que ho són per convicció i per vocació. I Steiner n'és un. L'autor de *Real presences* ens ha regalat un preciós llibre de memòries que fuig del convencionalisme d'aquest tipus de gènere literari. Lluny de l'anècdota, el professor d'origen vienès estimula el lector amb el repàs de la seva experiència lectora (envejable), docent i dilettant de la música.

Qui signa aquestes ratlles coneixia la versió en castellà, publicada a Siruela, apareguda fa un any i mig. La impaciència va poder-hi més, però la traducció al català cal celebrar-la i aplaudir-la, sobretot si tenim en compte l'acurada versió d'Albert Mestre.

Steiner es mostra sincer, humil i sobretot agraït (per exemple als seus professors d'universitat). La lectura de les seves pàgines engresca a llegir i rellegir, davant de l'entusiasme de l'autor per obres com la *Iliada* i l'*Odissea* homèriques o *Berenice* de Racine. En aquest sentit, és altament refrescant l'apreciació de Steiner pels clàssics, que segons l'escriptor ens llegeixen, més que nosaltres els llegim a ells.

L'eròtica del llegir que suposa per a Steiner el contacte amb un gran autor (i el nostre home defuig el cànon, malgrat les seves evidents afinitats amb Shakespeare, Tolstoi o Joyce) no el fa, però, menys crític amb el llenguatge i els seus mals usos. Així, no deixa de ser rellevant la crítica que Steiner fa del postestructuralisme i del postdeconstructivisme, per tornar de nou als vells debats sobre interpretació, creació i (per fi) traducció. Crítica implícita, per tant, a la postmodernitat i al procés de globalització (les cites a internet són freqüents).

També són interessants les referències que Steiner fa al que ell mateix reconeix

com a "qüestió jueva". Gens dogmàtic, el jueu Steiner fa una sana autocrítica del seu poble des de la serenitat, però també des de l'admiració cap a un col·lectiu que ha sobreviscut d'ençà de la seva aparició.

Tot plegat no deixa de traspuar una voluntat humanista i humanitzadora. L'Steiner home, el lingüista, el poliglòt satisfet de ser-ho, amb la riquesa que això comporta per a un home educat invariablement en anglès, francès i alemany (hi ha força referències al celebrat *Després de Babel*, pedra de toc dels traductors) i, sobretot, l'humanista, tenen el seu racó en les pàgines d'aquest llibre. En un moment en què els dirigents polítics (escrivim abans de la campanya electoral) prometen tornar a reobrir el tan discutit i fatigós debat sobre les humanitats, és reconfortant llegir paraules com les de Steiner quan afirma que "en les lletres humanes, la 'teoria' no és res més que la intuïció impacientada".

La dissociació entre teoria i pràctica, entre ciència i humanisme, preocupa a Steiner, que diu: "tant l'erudició humanística com la recerca científica tenen, o haurien de tenir, un punt de monomania. Només poden comunicar el fruit gelós d'una interioritat total". I això va també pel professor universitari que, per a Steiner, ha de ser "un actor, un practicante més o menys expert de la locució del gest". Per prendre'n nota.

Jaume Radigales

Jaume Trilla i Benet és actualment catedràtic de Teoria de l'Educació de la Universitat de Barcelona. El considerem un dels capdavanter, a casa nostra, com a investigador i estudiós de l'educació no formal i informal.

Podem dividir tota educació que rep l'ésser humà en tres grans grups: la formal (aquella que té intenció d'educar, és reglada i ofereix una titulació acadèmica, com per exemple una escola), la no-formal (aquella que té intenció educativa però que no és reglada, com per exemple un esplot) i la informal (tota la resta, com per exemple l'entorn social). L'autor ha crescut sobretot en aquests dos darrers tipus. Tanmateix, el seu darrer llibre és una reflexió des de l'educació formal, una crítica a la utilitat de l'ensenyament escolar. El títol ja és sospitos, ha estat escollit amb intenció i fins i tot li hem d'afegir una certa cantarella (*aprender, lo que se dice aprender...*). Els punts suspensius van carregats d'una certa ironia i d'un gran escepticisme. Què aprenen els infants a les escoles?, què recorden?, què els queda?

El llibre ha estat dissenyat com un diccionari, fet que, d'una banda, semblaria que facilita la tasca d'ordenació de conceptes i d'idees; però és, d'una altra banda, arriscat ja que sembla que té el perill de deixar-se aspectes. Però, com tot diccionari, ha estat fet amb la intenció de ser un llibre obert, de poder-hi afegir més coses, i perquè fins i tot els lectors ens aventurem a fer el mateix que l'autor ens proposa. Amb tot, lluny de la fredor i la científicitat dels diccionaris, Jaume Trilla li dona un aire desimbolt, divertit, satíric i punyent, lluny de les definicions habituals, jugant amb les paraules, fruit de les definicions alternatives als conceptes concrets. Tot això ens demostra la immensa estima de l'autor per l'educa-

ció. El seu aprofundiment és fruit de la recerca i de la reflexió alhora que de la ironia i de l'escepticisme. És l'interès de beure de la font de la pràctica (recordem que pràctica i teoria no són mai oposades, sinó complementàries, i fins i tot diríem que una no és sense l'altra).

Introduint-nos un poc en el contingut del llibre, hem dividit les seves aportacions en tres grans blocs: professorat, alumnat i educació, i les reflexions que l'autor hi fa. No són aportacions tancades, et conviden al diàleg. És, per tant, útil per als qui s'inicien en la seva formació acadèmica com a futurs professionals de l'art del magisteri i molt útil també per als ensenyants en exercici.

Sobre el mestre, l'autor es basa, a la pàgina 9, en les paraules de Thomas Szasz: "Un mestre hauria de tenir la màxima autoritat i el mínim poder", per afegir a la pàgina 23 que "si basem el nostre acte educatiu en la teoria que quien bien te quiere te hará llorar, confonem educació amb insensibilitat i tortura", i arrodonir a la pàgina 101 que "el dia en què als professors ens posin en subhasta hi hauria dubtes en si considerar-nos com a esclaus, obres d'art o mobles antics".

Sobre l'alumne, Trilla fa referència a les seves qualificacions escolars, i ens diu irònicament a la pàgina 11: "la persona sospesa ha de conservar almenys el poc que sabia per poder afrontar un nou intent, i qui aprova queda habilitat per poder oblidar definitivament allò après". A la pàgina 29 afegeix: "Si l'educació ha de ser a la mida de l'educand, aquesta mida ha de ser un parell de talles més grans... és allò que Vygotski anomena zona de desenvolupament pròxim", per arrodonir a la pàgina 30 la idea que als infants els hem de justificar les coses, però també hem de deixar que les compren- guin per ells mateixos: són intel·ligents.

No cal fer gaires comentaris sobre la seva visió de l'educació; tres cites del seu llibre ens posen en sintonia amb el seu pensament:

"La pedagogia va perdre de vista els ideals i es tornà curta de vista: ara sols pot fixar-se en els objectius" (p.51).

"L'educació es proposa fer persones útils per a la societat i d'alguna manera o altra ho aconsegueix: els delinqüents són útils als policies, els bojos als psiquiatres..., fins i tot resulten útils banquers, polítics i militars" (p.71).

"A les Ciències de l'Educació cal afegir-ne una: Pedagogia Meteorològica o Climatologia de l'Educació; estudien l'atmosfera escolar, el clima de la classe, la pluja d'idees" (p.15).

A J.Trilla, li preocupa l'educació en general..., tot allò que envolta aquest món, fins i tot un dels seus llibres fa referència als llibres escolars i fantàstics, a la imaginació. L'Escola Nova es va caracteritzar per una educació viva i plena, tal vegada era un moment social que necessitava aquest moviment. L'escola actual no pot oblidar aquest moviment i ens devem als nostres avis pedagògics (Vergés, Sensat, Ferrer, Martorell...). El que cal és cercar què volem amb l'escola, què vol dir aprendre, què cal aprendre i amb quina motivació l'infant va a l'escola. Si ens amoïna l'ésser humà, ens ha d'amoïnar l'educació ja que, per definició, l'educació intervé en nosaltres des de l'acte de la concepció fins a l'acte de morir.

Fent prospectiva hom va dir que el segle XX seria el segle de l'infant. Ha estat així. Més que mai s'ha escrit sobre els nens i les nenes: teories, mètodes, creixement espiritual; contes, cançons, jocs; educació escolar, educació del lleure; ludoteques, biblioteques infantils; titulacions professionals... L'educació ja no tan

sols preocupa mestres i professionals de l'educació: filòsofs, psicòlegs, sociòlegs o pediatres també hi estan implicats. Dels '0 als 12 anys' sembla que ho tenim tot apamat. I a partir dels 12? I aquesta Secundària que tant ens amoïna? I l'adolescència? Estic convençut que tot el que ens revela aquest llibre d'en Jaume Trilla posa en qüestió moltes més preguntes sobre l'acte educatiu. Per això ens van bé els teòrics, ens faciliten pistes i elements per a la nostra reflexió, ens conviden a posar en dubte les nostres seguretats i ens obliguen a teoritzar a partir de la pràctica. Gràcies, Jaume, per continuar en la teva mateixa línia, per la ironia (que ens mou a continuar intel·lectualment actius), per la broma i l'humor (que ens esperonen a continuar amb bona salut mental), i per la forma de comunicar les teves reflexions (que es fan ben amenes en un discurs tan complex com l'educatiu).

Voldria acabar amb un pensament de Michel de Montaigne: "Educar un infant no és un got que hem d'omplir, sinó una llar que hem d'escalfar". Posaria la mà (i el cos sencer) al foc que aquesta frase resumeix molt bé aquest llibre d'en Jaume Trilla i Bernet: la llar dona escalf, caliu i protecció, és cau i amagatall per als bons i mals moments. El got, l'hem d'emplenar amb cura, bo i sabent molt bé de què l'omplim, com ho fem i per què.

Toni Giménez